

A coca de Betanzos

CLODIO GONZÁLEZ PÉREZ*

En Galicia houbo varias cocas, das que actualmente só quedan dúas: a de Redondela e a de Betanzos. A primeira, agás algúns anos do século pasado, non hai constancia de que deixase de saír dende a Idade Media. Pola contra, a betanceira morreu a finais do século XVIII e volveu a renacer hai ben poucos anos. Unha sae o día do Corpo de Deus; a outra pola festa de San Roque, o 16 de agosto.

Fóra das nosas fronteiras aínda se poden olla-las de Granada que, anque é de feitura moderna, seguiu conservando o costume de levar sobre as súas costas unha figura, que antano era a Virxe –que ía *pisando las cervices de la Sierpe Pythonisa* (1)–. No 1983 estivemos na capital andaluza, e sobre a *tarasca* destacaba unha figura feminina representando a unha das compoñentes do grupo músico-vocal "Las Vulpes", do que fora moi criticada a súa actuación na televisión polas obscenas letras das cancións. En Jaén perdeuse a figura tradicional, e no seu lugar sacan unha dun xigantesco lagarto, que lembra un lendario feito ocorrido hai centos de anos na cidade (2). A *patum* de Berga (Barcelona) en nada semella ás demáis, pois trátase dun fantástico animal de longo pescozo –como unha xira-

fa– que bota labaradas e fume pola boca. Terrible e feroz é a *cuca-fera* de Tortosa que xa existía en 1457, da que se conta que tiña que xantar tódolos días tres gatos e tres nenos. Agora só sae no mes de setembro, polas festas de *la Cinta* (3).

Na mesma liña do Miño áchase Monção. Nesta vila tódolos anos se celebra o combate entre a coca e San Xurxo. É un dos poucos –senón o único– que queda, pois de semellante xeito eran vencidas as de Redondela e mesmo a de Betanzos, como axiña comprobaremos. En Portugal hai varias documentadas, entre as que lembramos as de Lisboa, Évora, Coimbra, Porto, Braga, Penafiel, Setúbal, Guimarães, etc.

No Estado Español foi sonada a de Madrid que, a diferencia das demáis que coñecemos, tódolos anos era distinta, saíndo a concurso público o seu deseño e construción. Por sorte, no arquivo municipal gárdanse 57 destes apuntes, dende 1656 a 1770 (4). Da de Toledo – que anque a deixaron de sacar consérvase documento gráfico de como era ultimamente –, sábese que antano levaba sobre as costas unha figura de muller, que viña a ser Ana Bolena. Noticias tamén se teñen das de Sevilla, Cádiz, Tudela, Segovia, Donostia, Lleida, Astorga, León, Solso-

* Clodio González Pérez é secretario da sección de Etnografía e Folklore do Instituto "Padre Sarmiento" de Estudos Galegos (CSIC), secretario da xunta rectora do Museo do Pobo Galego e autor de libros tales como: *A festa dos maios en Galicia, Aproximación etnográfica á cultura material da montaña lucense: notas históricas e situación presente...* Son numerosos os seus traballos de investigación en diversas revistas.

(1) GARRIDO ATIENZA, M.: *Antigiullas granadinas. El Corpus*, Granada, 1889, p. 80.

(2) Cf. ESLAVA GALAN, J.: *La leyenda del lagarto de la Malena y los mitos del dragón*, Publicaciones del Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba, Córdoba, 1980.

(3) Cf. MASSIP, J.: "Al Cuca-fera de Tortosa i la seva cort de Besties", *Boletín interior informativo*, Centro comarcal leridano de Barcelona, xuño, 1962. Tamén do mesmo autor, "La Cuca Fera, l'Águila, el Bou, els Cavallèts de Tortosa, Festes de la Cinta, setembro, 1963.

(4) Cf. BERNALDEZ MONTALVO, J.Ma.: *Las tarascas de Madrid*, Ayuntamiento de Madrid, Delegación de Cultura, Madrid, 1983.

na, Cervera, etc.

Entre as desaparecidas salientan varias francesas: como *la Grouille* de Metz, que venceu o bispo Cremenzo; a *Grand-Goule* de Poitiers, que derrotou o tamén bispo Hilario; *la bête Saint-Loup* de Bayeux, que foi prohibida o 25 de abril de 1728 polo bispo da diocese, por ser unha *figura indecente* (5); e, sobre todo, a *tarasque* ou *tarasco* de Tarascón, que vencía anualmente Santa Marta, e da que dicía humoristicamente en 1872 o escritor Alphonse Daudet, no seu *Tartarin de Tarascon*, de que nesta vila todos eran cazadores, dende o máis grande ata o máis cativo: *A caza é a paixón dos tarasconeses, e éo dende os tempos mitolóxicos en que a Tarasca facía das súas nas lagoas da cidade e os tarasconeses organizaban batidas contra ela.*

A pesar de que o día principal era o do Corpo de Deus, as cocas podían andar por outras datas do ano, sobre todo nas festas importantes e por algún acto fóra do normal. En Santiago de Compostela, A Coruña e Betanzos, sacábanas tamén por San Roque, o 16 de agosto. Polo que se refire a actos importantes, hai constancia de que a de Santiago foi a recibir en 1570 ó arcebispo Fernández Valtodano; e a da Coruña, ás primeiras monxas capuchinas, en 1683.

En cada vila ou cidade había un gremio encargado de construíla, arraxala e andar con ela. Obriga que non sempre aceptaban gustosamente, pois ocasionaba gastos que tiñan que pagar entre tódolos confrades. Ademais non sempre había persoas dispostas a andar con ela, por estar socialmente mal considerado e, tamén, porque se expoñía a levar unha

pedrada ou un trancazo de algún espectador que, inconscientemente, trabucaba o símbolo polo simbolizado, é dicir, a coca polo demo que representaba, como expoñían –coidamos que un pouco esaxeradamente– os de Santiago de Compostela coa fin de que fose suprimida: *de manera que solo sirve este espectáculo de un atraimiento de la xente menos culta y vulgar a la irrisión y gritería con tal indecisión e irreverencia a la Divina magestad y Sagradas imágenes de María Santísima y más santos que van en ellas, sino de una concurrencia grande de muchachos, que acuden al propio fin con piedras y palos que tiran y dan a las personas que la conducen y acompañan, vituperándolas con dicitos y palabras indignas, de que resulta y tiene resultado varias veces graves daños de roturas de cabezas, dislocaciones de brazos y otras considerables heridas, y de que algunas de ellas estuvieran en gravísimo riesgo de la vida...* (6). En Pontevedra, segundo conta o P. Sarmiento a mediados do século XVIII, eran de lonxe da vila, mesmo de Soutelo de Montes ou Cerdedo:

...
*o que leva a Coca
sempr'é de Soutelo
de Montes, e a veces
évos de Cerdedo* (7).

Mal que ben as cocas foron tirando deica os últimos anos do século XVIII. O 22 de febreiro de 1777 Carlos III, en contestación a unha "representación" do bispo de Plasencia, asinou unha real cédula pola que non se permitían varias manifestacións populares, as máis delas herdadas da Idade Media, coma os *Discipli-*

(5) LALORE, Ch.: "Le Dragon –vulgairement dit Chair-Salée– de Saint Loup évêque de Troyes. Étude iconographique", *Annuaire administratif, statistique et commercial du département de L'Aube*, 51, 1877, p. 150.

(6) PEREZ COSTANTI, P.: *Notas viejas galicianas*, II, Vigo, 1926, pp. 97 ss.

(7) FILGUEIRA VALVERDE, X.: "O remate inédito das coplas galegas de Fray Martín Sarmiento", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XXIX, Santiago de Compostela, 1974-75, p. 14.

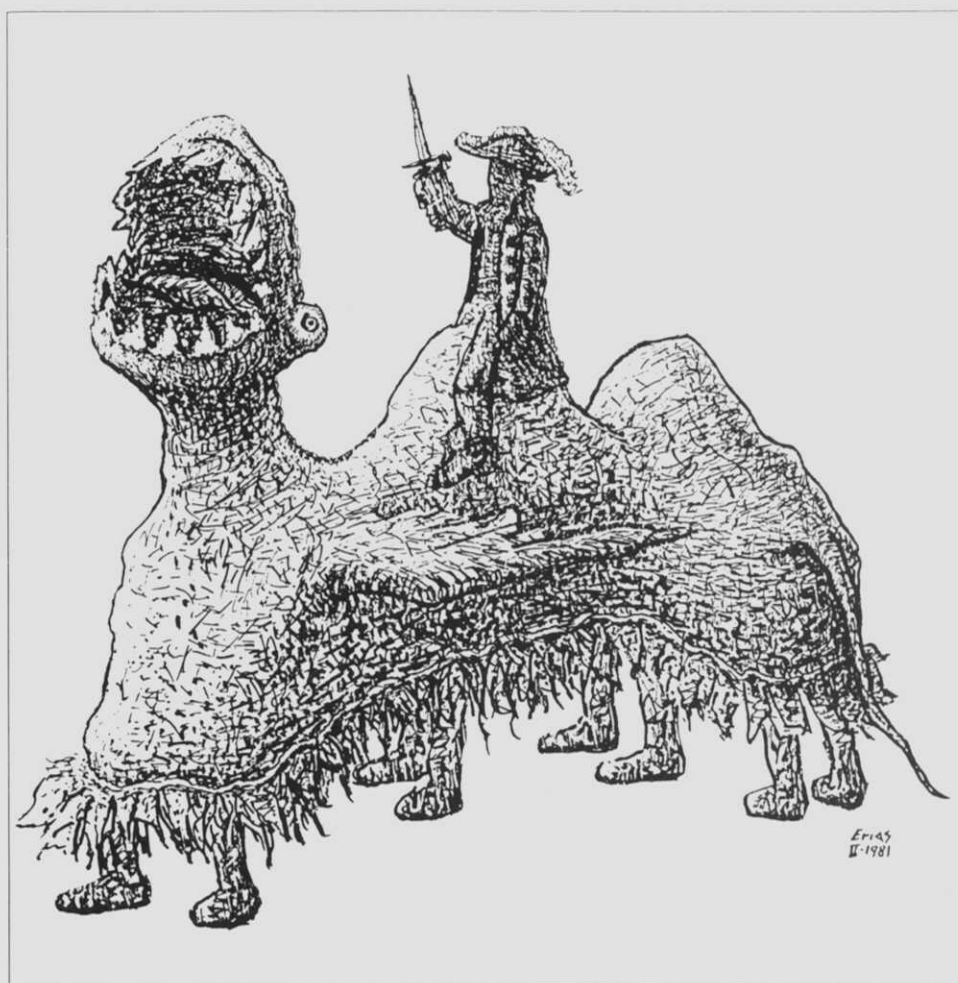

Fig. 1.- Así podería se-lo "camelo" de Betanzos na segunda metade do século XVIII, co Xoán Infante sentado sobre unha das chepas. Debuxo de Alfredo Erias (1981).

nantes, Empalados, ni otros espectáculos semejantes, que no sirven de edificación, y pueden servir a la indevoción, y al desorden en las Procesiones de Semana Santa, Cruz de Mayo, Rogativas, ni en otras algunas... Pero como non se nomeaba a coca especificamente, varios concellos aproveitaron para seguir obrigando ós gremios a andar con ela, non desistindo do empeño ata que o Real Consejo dictou novas disposicións prohibindo esta clase de figuras procesionais.

A COCA DE BETANZOS

Igual que outras vilas e cidades, e coa mesma fin simbólico-relixiosa, perante séculos percorreu as rúas betanceiras este mítico dragón, coñecido tradicionalmente por "camelo". Chegou ata os últimos anos do século XVIII, pero dende entón desapareceu co gallo das prohibitivas disposicións oficiais, non resurxindo ata hai poucos anos, en que foi instaurada de novo. ¡Oxalá lle sexa duradeira esta segunda vida!.

I. ¿Un ou dous dragóns procesionais?

Anque nun principio poidérase pensar en que a *coca* e o *camelo* eran figuras distintas, documentalmente compróbase que é a mesma: no ano 1653 os confrades do gremio do mar dirixíronse ó correxidor para que fixese cumprir unha sentenza anterior *por la que se declaró que la dha. figura del CAMELLO no abía de inquietar la víspera ni el día del Corpus a las insignias de la dha. cofradía del Sr. San Miguel, sino que abía de andar por la ciudad sin dependencia ninguna nuestra...* A súplica foi tida en conta, e na festa do Corpo de Deus do devandito ano un escribán certificaba: *Asistí a las vísperas de la festividad del Cuerpo de Cristo en la procesión a que salió la danza de los mareantes y salió la coca de los çapateros. Y también asistí a la procesión solemne del mismo Sr. en donde salió dha. figura de coca y danza arcos de los pescadores, apóstoles y las figuras e insignias acostumbradas, en tal día doce de Junio de este año en que cayó dha. festividad. Y entre las dos cofradías de San Miguel y San Pedro no hubo ni sucedió lo que el año pasado, que era que la de San Pedro quería tener dentro del atrio de Santa María, la coca, contra boluntad de los danzadores de San Miguel, y ellos y su mayordomo, decían deber de tenerla fuera y dejarles libre el soportal de la puerta principal de dha. iglesia, que así era uso y costumbre* (8).

Do que se deduce:

a) Que o *camelo* e a *coca* eran a mesma cousa, pois mentres que no primeiro texto figura como *camelo*, denominación local, no segundo, dásele a xeralizada de *coca*. Isto quere dicir que en Betanzos esta figura procesional recibía o nome de *camelo* quizais polas chepas que tiña.

Con nomes locais tamén se coñecían (ou aínda coñecen) as de Ribadavia (*a becha*), Jaén (*el lagarto*), Bayeux (*la bête Saint-Loup*), Metz (*la Grouille*), Poitiers (*a Grand-Goule*), etc.

b) Que a *coca* era moi barulleira, meténdose -"inquietando"- cos demais gremios. O 20 de xuño de 1441, os de Ourense acordaron, polo mesmo motivo, *que o jogo da QOQA que andase aalende das confrarías de San Sebastián e de San Migeel, junto con a confraría dos carñeyros, por que a dita COQA hé escandallosa* (9).

II. As primeiras testemuñas.

Non diremos nada da súa orixe porque, o mesmo que as demais irmás, sábese cal é, pero o que se descoñece é cando se empezou a celebra-la festa do Corpo de Deus en Betanzos. De seguro, que ó mesmo tempo ou poucos anos despois surxeu a *coca* como antagonista procesional de carácter negativo, feito común a toda a cristiandade.

A referencia documental máis antiga de que temos noticia -polo de agoradata do ano 1596, e procede das ordenanzas do gremio dos zapateiros. Por se serve de algo, para deducir hipoteticamente que a *coca* naceu cando se formou esta asociación artesanal, anque non tivo por que ser así, algún historiador ten dito que foi fundado en 1393 (10). O que si é certo, é que xa se consideraba *costumbre antigua*, polo que se supón que contase con moitos anos de existencia. No capítulo sétimo das devanditas ordenanzas, consta: *Yten, por quanto la dicha cofradía, según la dicha costumbre antigua y lo que nuebamente sea reformado, suele sacar en*

(8) PÉREZ COSTANTI, P.: *Obr. cit.*, pp. 111 ss.

(9) FERRO COUSELO, X.: *A vida e a fala dos devanceiros, Escolma de documentos en galego dos séculos XIII ao XVI*, Galaxia, Vigo, 1967, II, p. 145.

(10) MARTÍNEZ SANTISO, M.: *Historia de la ciudad de Betanzos*, I, Betanzos, s.a. (1892), p. 270.

Fig. 2.- A actual coca de Betanzos sae só o día de San Roque, 16 de agosto (1990).

la dicha prozesión de Corpus Cristi la ymagen del vienabenturado apóstol San Pedro en sus andas y bien compuesto, con quatro hombres y otros quatro cofrades que ban junto a ella con quatro blandones de zera, enzendidos, y mas la figura de un CAMELLO y dos justadores y un tablero de juego con dos jugadores y un rey y un alférez y un paje y caballero con sus hombres de guarda, armados, y otros personajes, hordenamos que el mayordomo y vicarios de la dicha cofradía sean obligados a hacer dorar y pintar todas las vezes que fuere nezesario la dicha ymagen y lo mesmo el dicho CAMELLO y tablero...

Moi interesante para o tema que nos ocupa é o capítulo 23, pois por el sábese que dentro da figura ía un home, que era o encargado de moverlle a cabeza e, supoñemos, de abrirollle e fecharlle a boca. Isto mesmo —aínda que o normal é que o faga un neno—, segue vixente en Redondela, que turra por unha cordela para abrirollle a boca e facerlle bate-los dentes, dando así máis impresión de ferocidade. Non debía haber moitos pretendentes

para tal cometido. A mostra está en que foi nomeado un muiñeiro, admitíndoo ademais como confrade. É de supoñer que, de desexalo, primeiro sería un zapateiro. O non haber quen quixese andar coa coca foi un problema que se deu non só en Betanzos, senon tamén noutras poboacións. Como queda ollado, a de Pontevedra soíana levar veciños de Soutelo de Montes (Forcarei) ou Cerdedo, o que indica a pouca aceptación do cargo, nin pagando ben: *Yten, por quanto al presente está recibido por cofrade y admitido en dicha cofradía a Bieito Fernández, molinero, con obligación que los días de la víspera y día de Corpus Cristi de cada un año, durante su vida, aya de andar dentro de la figura del camello haciendo menear y jugar con la cabeza, y podría ser que en alguno de los dichos días esté enfermo y no pueda serbir o que quando se falezca no aya otra persona que con la dicha obligación quiera entrar por cofrade, sin embargo que los dichos días le dan de comer a costa de la dicha cofradía y sería mucha falta, atento lo qual, ordenamos que estando enfermo*

alguno de los dichos días el sobredicho y no hallando, después de su fallecimiento, otra persona que con la dicha obligación y cargo quiera entrar por cofrade, hordenamos que en tal caso el mayordomo della, a costa de los vienes de la dicha cofradía pueda alquilar un hombre que sea ábil para lo susodicho y dalle en cada uno de los dichos días tres reales y no más cada año porque no haya falta, y esto por tener la tal persona mucho trabajo en lo susodicho (11).

III. A figura da coca

Guiándose polas pequenas descripciones que se fan en algúns documentos da época—en particular no pleito que tivo lugar no ano 1765 entre o maordomo Pedro de Prado e o ferrador López Morales, do que se trata máis adiante—, Alfredo Erias reconstruíu en debuxo a coca betanceira. Segundo deduce o devandito autor, era flexible e levábana catro mozos que ían debaixo, de xeito semellante ós dragóns chineses e xaponeses. Sobre unha das chepas sentábase Xoán Infante, personaxe lendario do que se descoñece a orixe e mesmo o significado real, que algún historiador local identificou co rei Enrique II.

Pero non sempre foi así, pois nas devanditas ordenanzas do gremio dos zapateiros, de 1596, capítulo 23, consta que había un muiñeiro encargado de ir dentro de la figura del camello haciéndola menear y jugar con la cabeza, polo que deducimos que o corpo fose ríxido, igual ou semellante ó actual de Monção (que lle xira a cabeza), pois a de Redondela non abre máis que a boca. O normal é que o

corpo tirase á forma de grande serpe ou dragón, con áas, rabo afiado, poutas, etc.

Tamén é corrente ir sobre ela unha figura humana. Xa ollamos como aínda se-gue en Granada. E levárona tamén a de Toledo, e, aquí en Galicia, a da Coruña sobre a que ía un xudeu ou fariseo, do que non se sabe o nome popular, pero é de supoñer que o tivese (12).

A que sae agora non conserva nada da feitura tradicional, pois nin move a cabeza, nin vai sobre ela Xoán Infante.

IV. A loita con San Xurxo.

Na vila portuguesa de Monção aínda tódolos anos o cabaleiro San Xurxo vence ó fero dragón. O guerreiro simboliza o Ben, xa que é o representante de Deus, mentres que a coca o Mal, o demo. Foron moitos os pobos onde se executaba esta loita ritual dende antigo, pero en todos se perdeu no percorrer dos séculos. A súa orixe seguro que está nun auto sacramental medieval, que se representaba dentro das igrexas ou nos adros. Cómpre ter en conta que San Xurxo acadou sona co gallo das Cruzadas a Terra Santa pois, o mesmo que o apóstolo Santiago, as lendas piadosas refiren que o ollaron loitando nas batallas a favor dos cristiáns e contra os mahometanos, como na de Antioquía, o ano 1098. Dende que Ricardo Corazón de León lle dedicou unha igrexa, o seu culto espallouse por toda Europa. Pero a lenda da loita co dragón é un engadido posterior, quizais xa do século XIII (13).

En Redondela o combate tiña lugar no eirado que había diante do convento das monxas xustinianas, agora converti-

(11) Gregorio Edreira, *fiscal que ha sido de la cofradía y gremio de San Pedro, contra Blas de Otero...* Arquivo Municipal de Betanzos, "gremios", fs. 53v-60r. Tamén, VALES VILLAMARÍN, F.: *Temas brigantinos. La cofradía gremial de los zapateros*, A Coruña, 1981, p. 44.

(12) Pedro de Barucito *mayordomo de la Cofradía de nuestra Señora del Portal con el Corregidor de esta Ciudad...*, Arquivo do Reino de Galicia, 17.768, núm. 33.

(13) Cf. GIBSON, H.: "Saint George for Everyone", *Aramco World Magazine*, Nov.-Dec., 1971. H. HORTON, A.: "The real St. George", *Sunday Times Magazine*, Londres, abril, 1975.

Fig. III.- O mesmo que a de Redondela, da coca betanceira xa ninguén fixe. A mostra témola neste rapaz que mete a cabeza dentro da súa boca para ollarlle as "tripas".

do nun nó de estradas.

A de Betanzos tamén se encaraba anualmente con San Xurxo e, o mesmo que as demais, sempre remataba vencida polo cabaleiro. Coidamos que se perdesse no século XVII ou xa antes, pois o historiador Pedro de Santa María Romai, fala como algo pasado que se fixo noutros tempos. Estamos de acordo co que di ó comezo, pero non coa fábula que segue logo sobre o apelido Vara: *En esta ciudad de Betanzos aún falta notar otra cosa relativa a lo que sucedía el día de Corpus, y era: En medio de la procesión del víspera iba uno vestido de cota, y morrión a caballo, y con lanza en mano: en cierto paraje aguardaba uno, que llevaba la figura de una serpiente (llámase tarasca) y al pasar, hería con la lanza esta figura: lo que representaba a San Jorge, cuando mató la serpiente que hacía estragos en la gente: Yo considero que aunque este hecho consta de la vida del santo, que en esta ciudad*

tuvo su altar y dicen componía el gremio de cortadores, que hoy no hay, ni le hubo según noticia; pero lo más cierto es (a mi parecer) que inmediato a esta ciudad hay un lugar que llaman Xerpe, y más abajo de este lugar hay otro lugar bastante dilatado que llaman Caraña. Pudo suceder, y me parece más probable, que uno del apellido de Vara, que hoy conserva (según dicen) fue el que mató este animal en aquel sitio, y de aquí vino el quedar esta representación (14).

Aínda que pertencente ó campo dos mitos, o frade pregador Pedro de Santa María non di nada fóra do que se consideraba normal na súa época, e mesmo agora a nivel popular, ó afirmar que o dragón podería ser unha serpe xigante que vivía nos arredores de Betanzos, pois da coca de Redondela cóntase que tiña a súa morada na ría de Vigo e que foi vencida por varios mariñeiros; da portuguesa de Monção, que se refuxiaba nas au-

(14) *Compendio historial de Galicia*, con anotacións de M.A. de Verín Pérez Seixas, folletón de *El Libredón*, Santiago de Compostela, 1886-7, p. 129.

gas do Miño; da *tarasque* de Tarascón, que andaba polas augas do Ródano...

V. Xoán Infante

O mencionado historiador Pedro de Santa María que, como xa se dixo, escribía no século XVII, ó falar das agrupacións artesanais betanceiras, di: *El gremio de los zapateros tenía obligación de presentar una estatua a caballo de un camello con daga, armas, etc. Esto representaba al Rey D. Enrique, que concedió el privilegio de ciudad...* (15).

Coidamos que non está no certo pois, agás cando vai a Virxe, e nestes casos é como vencedora da coca, o normal é que leve sobre as súas costas un personaxe de carácter negativo, "compañeiro" –por decirlle de algún xeito– da figura do dragón. Sobre a de Toledo ía Ana Bolena, representando a herexía anglicana. A actual de Granada leva a figura dun personaxe que se distinguiu ó longo do ano por algún feito considerado malo.

Non queremos aventurarnos a facer hipóteses sobre quen foi Xoán Infante, pero poidera tratarse de algún personaxe negativo, ou considerado como tal, aínda que non o fose. Non esquezamos que a da Coruña era unha figura que representaba a un xudeo ou fariseo, polo que tampouco podería estrañar que en Betanzos tamén fose, tendo en conta o que escribe o historiador local Martínez Santiso, que di que noutros tempos a coca se dirixía a las casas de las personas tildadas de practicar el culto judaico, y hacía signos y actos despreciativos, que constituía para la gente de aquel tiempo una diversión muy agradable (16).

VI. Epílogo

Moi interesante, para saber como se desenvolvía a procesión do Corpo de Deus betanceira e, ó propio tempo, o papel do "camelo" e de Xoán Infante, son as declaracións das testemuñas da que-rela presentada en 1765 ante a Real Audiencia de Galicia por Pedro de Prado, maordomo da confraría de San Pedro dos zapateiros, contra o ferrador López Morales, por negarse este a darlle descanso e bebida á comitiva, como viña sendo de costume. É de suliña-la descripción que se fai do "camelo", que o levaban catro mozos, e sobre o que ía a figura: *La cofradía de el apóstol San Pedro la solemnizan y componen el gremio de los maestros de obra prima que hay en esta ciudad, con su maiordomo, bicarios y cofrades, y estos tienen, se hallan y hallaron y lo estubieron sus antezedentes en la regalía y posesión de sacar en la prozesión de Corpus Christi la celebrada y memorable figura de Juan Ymfante a cauallo en otra de un camello que llieuan sobre costillas quatro truanes o palanquineros alquilados y admas de ello ba una persona que haze papel de rey; llieba su paje, quatro guardias y otros que xuegan doblones en espezia de tal moneda en que se demuestra el aparato, hostentación, riqueza y soberbia de vn opulentto monarca, discurso mobido para tan plausible día. Todos ban en la prozesión delante la ymagen de el patrón San Pedro y al salir por la Puerta de la Villa, que mira al Campo de San Roque de estta referida ciudad, se endereza dicha prozesión a la yglesia capilla de el santo, donde entra el Santísimo y antremientras se cantta el Tantum ergo, se segrega de dicha prozesión dicha figura de Juan Ynfante, rey, paje, guardias y dobloneros xugadores y se enderezan todos a la casa en que habitta Félix López Morales, errador, y María Blanca, su mu-*

(15) *Idem*.

(16) *Obr. cit.*, p. 318.

ger; de llegados que son a ella, se arrima dicho Juan Ynfante y camello a la puertta de la cavalleriza; este buelbe el anca y en señal de lozanía, o por ceremonia, da tres golpes o culadas en la referida puertta y de así executado, suben arriua todos los que le acompañan, juntamente con el obstentoso farsante rey, paje, guardias y jugadores hasta entrar en la sala; en ella se pone vna cama para que el finjido monarca descanse y por si tiene sede y los que le acompañan, se le pone vna salbilla con sus basos, vn xarro de estaño, vna taza para beber y vna sella con agua fría, si bien que desta nunca les bio tirar sorbo sino al bino en todas las ocasiones que ha bisto practicar esta posesión y se obserbó así concuriendo con las cosas referidas desde la acordanza de el que declara, sin que en ello oiese poner ni pusiesen enbarazo alguno el referido Félix López Morales y su muger, antes bien, lo practicaban con mucho gusto y celebridad, hasta la función de el día seis de junio de este presente año que, o fuere por persuasión a ymflujo de hémulos o por su mero anttojo, boluntaria resistenzia y perturbación, habiendo llegado a la puertta de la casa de dicho Félix López dicho día seis el Juan Ymfante, rey y mas comitiba a continuar su posesión, descansar y refrescar mientras no hazía regreso la prozesión desde dicha capilla de San Roque, bajó a la puerta de dicha casa la María Blanca, muger de el mencionado Félix con vn palo en la mano amenazando que no entrasen en la casa, y como se la procura se persuadir a que dejase la tema y se acordase de la posesión que hauía y sabía, no fue posible contenerla, antes bien, enzen-

dida en más cólera y enderezándose al pobre de Juan Ymfante, le tiró vn palo tan bien dado que el referido Juan Ymfante se quedó en Juan Tumbado; bajó a esto el Félix López y poniéndose en la puerta con vn sable desnudo en la mano amenazaua de muerte al que se atrebiese a entrar, con lo que sin hazérseles ninguna ofensa a ninguno de los dos, marido y muger, de obra ni de palabra, se retiraron con dicho Juan Ymfante, rey, sin hauer descansado, paje y guardias, sin refrescar, porque no subieron arriua ni hubo cama, sella, basos y mas que queda referido, conque consiguieron salirse por enttonzes con la perturbación ynttentada...

Case seguro que foi este ano de 1765 o derradeiro en que o "camelo" tentou de toma-lo tradicional refrixerio, pois a Real Audiencia dictou sentenzia impondo perpetuo silencio no asunto (17).

A coca debeu seguir ata que en 1777, ou nos anos seguintes, desapareceu para sempre, tendo en conta a real cédula de Carlos III e, para o caso particular dos concellos que non estaban de acordo coa supresión, outras disposicións posteriores dadas a petición dos gremios.

A diferenza das demais poboacións, Betanzos recuperou hai uns anos a coca. Aínda que a feitura non é a tradicional, ninguén nega a importancia deste feito. O caso está en que bote moitos anos, pois agora carece do seu simbolismo secular, polo que a ninguén mete medo na procesión, anque si chama a curiosidade de todos, en particular dos visitantes. ♦

(17) La cofradía de San Pedro, incluída en la yglesia parroquial de Santa María del Azogue, de la ciudad de Vetanzos, y Pedro de Prado, con Félix López Morales, María Blanca, su muger..., Arquivo do Reino de Galicia, 13.645, núm. 58.

BIBLIOGRAFÍA

a) Fontes documentais

Gregorio Edreyra, *fiscal que ha sido de la cofradía y gremio de San Pedro, contra Blas de Otero y otros individuos del mismo gremio de San Pedro sobre pago de reales que adeudan a dicho gremio*, Archivo Municipal de Betanzos, "gremios".

La cofradía de San Pedro, incluida en la yglesia parroquial de Santa María del Azogue, de la ciudad de Vetanzos, y Pedro de Prado, con Félix López Morales, María Blanca, su muger, y consortes, sobre auto ordinario sobre salir en la procesión la figura del Juan Ynfante el día de Corpus, Archivo do Reino de Galicia, 13.645, núm. 58.

Pedro de Barueito mayordomo de la Cofradía de nuestra Señora del Portal con el Corregidor de esta Ciudad (da Coruña) y cofrades de dha. cofradía, Archivo do Reino de Galicia, 17.768, núm. 33.

b) Publicacións

BERNÁLDEZ MONTALVO, J. Ma.: *Las tarascas de Madrid*, Ayuntamiento de Madrid, Delegación de Cultura, Madrid, 1983.

CARO BAROJA, J.: *El estío festivo. Fiestas populares del verano*, Taurus, Madrid, 1986.

DUMONT, L.: *La Tarasque. Essai de description d'un fait local d'un point de vue ethnographique*, París, 1951.

ESLAVA GALÁN, J.: *La leyenda del lagarto de la Malena y los mitos del dragón*, Publicaciones del Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba, Córdoba, 1980.

FILGUEIRA VALVERDE, X.: "El Corpus viejo en Pontevedra", *Museo de Pontevedra*, XXIX, 1975.

GONZÁLEZ PÉREZ, C.: *A Coca*, Departamento de Cultura do concello de Redondela, Vigo, 1987.

GONZÁLEZ PÉREZ, C.: *As penlas e a danza de espadas*, Departamento de Cultura do concello de Redondela, Vigo, 1987.

LE GOFF, J.: *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente medieval*, Taurus, Madrid, 1983.

MARTÍNEZ SANTISO, M.: *Historia de la ciudad de Betanzos*, I, Betanzos, 1892.

PÉREZ COSTANTI, P.: *Viejas notas galicianas*, Vigo, 1926.

SANTA MARÍA ROMAI, P. de: *Compendio historial de Galicia*, anotacións de M.A. de Verín Pérez Seixas, folletón de El Libredón, Santiago de Compostela, 1886-7.

VALES VILLAMARÍN, F.: *Temas brigantinos. La cofradía gremial de los zapateros*, A Coruña, 1981.